

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ BAĞLAMINDA TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN: KURAMSAL BİR TARTIŞMA

Nurgül ERGÜL GÜVENDİ*

ÖZ

Toplumun bireyden beklediği tutum, davranış ve rollerin, cinsiyet özellikleri kapsamında belirlenmesine toplumsal cinsiyet denilmektedir. Cinsiyet temelli ayrışmaların nedenleri ve oluşturduğu sonuçlar toplumların kültürel yapılarına göre benzerlik ve farklılık göstermektedir. Ayrımcılık, kendisinden farklı olana karşı her türlü olumsuz davranışı kapsayan sosyopsikolojik bir tutumdur. Cinsiyet rolleri bakımından ayrımcılık ise toplumun büyük bir kesimi tarafından yaygın biçimde ötekileştirme içeren düşünce ve tutumları kapsar. Bu bakımdan kadının özne olmaktan çıkarılıp, nesne olarak algılanışının temelinde, toplumsal cinsiyet kalıplarının neden olduğu düşünülmektedir. Toplumun bireyden istediği davranışların cinsiyet özellikleri üzerinden konumlandırılması ise hem sosyokültürel hem de psikolojik bir sorundur. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklanan cinsiyet ayrımlarına ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında söz konusu cinsiyet farklılıklarının oluşturduğu durumlar tartışılmıştır. Toplum yaşamında kadınların yaşadığı haksızlıklar ve maruz kaldıkları olumsuz durumlar için sebeplerden bir tanesi kalıp yargılardır. Cinsiyet rollerinden kaynaklanan ayrımları belirleyen temel unsur ise toplumun sosyokültürel yapısıdır. Buna bağlı olarak geliştirilen olumsuz kalıp yargılara ilişkin Biyolojik Kuram, Bilişsel Yaklaşımlar ve Sosyal Etkileşim Temelli Kuramlar bağlamında Türk kültüründe kadına yüklenen cinsiyet rolleri tartışılmıştır. Bu kapsamda, kadının sosyal yaşam içerisindeki konumu ve algılanışına ilişkin kuramsal tartışmalar ele alınarak, söz konusu cinsiyet rollerinden kaynaklandığı düşünülen negatif ayrımcılık ve olumsuz tutumların nedenleri tartışılmıştır. Toplum yaşamında kadınların edilgen konumlandırılmasına neden olan kültürel kodlar, toplumsal hafızayı oluşturduğu ve şekillendirildiği düşünülen atasözleri ve deyimler ekseninde değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli uygulanarak kadının yaşam içerisindeki rolünü belirleyen ayrımlar (tematik analiz) ortaya konulmuştur. Bulgularımız, olumsuz kalıp yargıların sözlü kültürden arındırılması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim sosyolojisi, cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet, atasözleri, kadın araştırmaları.

WOMEN IN TURKISH SOCIETY IN THE CONTEXT OF GENDER ROLES: A THEORETICAL DISCUSSION

ABSTRACT

Gender refers to the attitudes, behaviors, and roles that society expects from individuals based on gender characteristics. The patterns and impacts of gender-based segregation vary across cultural contexts. Discrimination, a sociopsychological attitude, encompasses all negative behaviors towards those perceived as different. Specifically, discrimination concerning gender roles involves pervasive marginalization and societal biases. Gender stereotypes are often implicated in perceiving women as objects rather than subjects, positioning gender-specific behaviors as both a socio-cultural and psychological issue. This study explores gender differences arising from stereotypes and examines the impacts of these differences within the context of gender roles. Stereotypes are a key reason for the injustices and adversities women face in social life. The distinctions stemming from gender roles are heavily influenced by the socio-cultural fabric of society. In the Turkish cultural context, gender roles attributed to women are analyzed through Biological Theory, Cognitive Approaches, and Social Interaction Based Theories, focusing on negative stereotypes. The study delves into theoretical discussions on women's position and perception in social life, addressing the causes of negative discrimination and attitudes linked to these gender roles. The cultural norms that contribute to women's passive positioning in social life are examined through proverbs and idioms that shape social memory. Employing a general survey model, and a qualitative research method, the study reveals thematic distinctions defining women's roles in life. The findings underscore the need to eliminate negative stereotypes from oral culture.

Keywords: Sociology of communication, gender roles, gender, proverbs, women's studies.

*Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO, Pazarlama ve Reklamcılık, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Sivas, nurgulergul@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9473-1474>

GİRİŞ

Cinsiyet rollerinin tarihsel kökeni her ne kadar iş bölümü sürecinin başlamasına dayandırılrsa da Tan (1979), toplumsal cinsiyet alanına ilişkin ilk kalınlara M.Ö. 10.000’li yıllarda Mezopotamya’da rastlanmıştır (Tözün, 2007). Bu kapsamda yapılan araştırmalar ise öğrenme ve bilişsel olarak iki ana ekseninde değerlendirilmektedir. Genel rol teorisi, cinsiyet rollerinin psikoloji ve sosyoloji sınırında olduğunu, öğrenmenin rol model alınan kişinin cinsiyetine bağlı olarak; ödüllendirme ve cezalandırma olarak farklılık gösterdiğini, bu durumun ise taklit ile gerçekleştirileceğini ileri sürer. Bu varsayım göre rol model alınan kişi hemcins ise ödül, karşı cins ise cezalandırma söz konusudur. Cinsiyet rollerinin toplumsallaşma yoluyla edinilmesi “Toplumsal Öğrenme Kuramı” olarak adlandırılır. Bu yaklaşım için çocukların ebeveynleri dışında rol model alabilecekleri farklı bireyler bulunmaktadır. Çocukların belirli bir bilişsel düzeye gelmeleri ve bu düzeye geldikten sonra bireysel değerlendirmelerine göre cinsiyet rollerini belirlediklerini varsayan yaklaşım ise “Bilişsel Kuram”dır. Bilişsel Kuram’ın temel savı, çocukların benimsedikleri cinsiyet rolleriyle birlikte bu rollerle ilişkili kalıplaşmış tutum ve önyargıların da öğrenilmesidir (Franzoi, 1996). Biyolojik Kurama göre cinsiyet rolleri doğuştan gelen özelliklere göre üstlenilir ve bu rolleri farklılaştıran temel unsur kadınların doğum yapabilmeleridir. Sosyal Rol Kuramı ise (Eagly vd., 2000) kadın ve erkeklerin bu rolleri farklı sosyal yaşam pratiklerinden edindikleri deneyimlerin sonucu olarak yaşam içerisinde kazanırlar. Etkileşimsel modelin temel varsayımı ise Deaux ve Major (1987), toplumsal cinsiyete dayalı davranışların bireyin kişisel iradi seçimleri sonucu belirlenmesidir. Buna karşın Sosyal Baskınlık Kuramında ise davranışları belirleyen üye olunan grubun statüsüdür. Kuramın doğrulanan “değişmezlik hipotezinde” cinsiyet farklılıkları kültür ve bağlam farklılıklarına rağmen; erkeklerde kadınlara oranla daha yüksek sosyal baskınlık yönelimini göstermektedir (Akt.: Levin, 2004). Bem’in (1985,1998) “Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramına” göre ise, cinsel kimlik çevreden gelen bilgiler (kültür) ve çocuğun bilişsel şeması sonucu oluşur. Cinsel kimlik oluşum nedenleri değişebileceği gibi bu kimliğe ilişkin roller ve tutumlarda birçok unsurdan etkilenir. Toplumsal cinsiyet rolleri toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterir. Bu noktada kültür, toplumların yaşam biçimini ifade eden temel parametredir. Bu araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi sözlü kültürde bulunan olumsuz cinsel kodların ortaya konulması, ikincisi bu kodların değişimi açısından bir çözüm önerisinin sunulmasıdır. İlgili amaçlar doğrultusunda geçmişten gelen ve toplumun kültürel hafızasını oluşturan atasözleri, deyimler gibi kalıp yargılarda cinsel kimliğe yönelik olumsuz önyargılar araştırılmış, bu önyargıların nedenleri ve olumsuz etkilerinin neler olabileceği, çözüm önerileri kapsamında değerlendirilmiştir.

Cinsel Kimlik

Cinsel kimlik bir kişinin kendisini kadın, erkek veya bu iki cinsiyetin bir birleşimi ya da alternatif bir cinsiyet içerisinde hissetmesi ve tanımlamasıdır (American Psychological Association, 2015: 834). Kavrama yakın diğer bir ifade ise cinsel yönelimdir. Bu kavram cinsel kimlikten farklı olarak belli bir cinsiyete hissedilen duygusal ve tensel çekimi ifade etmek için kullanılır (Tar, 2013: 96). Bir kişinin karşı cinse duyduğu cinsel çekim heteroseksüellik, kendi cinsinden birisine duyduğu yakınlık homoseksüellik, her iki cinse birden yakınlık duyuyorsa biseksüellik şeklinde adlandırılır. Eşcinsel erkekler “gay” eşcinsel kadınlar “lezbiyen” her iki cinse birden yakınlık gösterenler “biseksüel” ifadelerini kullanırlar (Giddens, 2013: 497). Kendisini karşı cinse yakın hissedilen ve karşı cinse benzeme eğilimleri bulunan erkek ve kadınlar ise transeksüel olarak adlandırılırlar (Güner vd., 2012: 22). Heteroseksüeller dışındaki cinsel eğilimliler günümüzde “LGBT” olarak nitelendirilmektedir.

Cinsiyet Rollerini

Rol kavramı literatürde ilk kez 1934 yılında G.H. Mead tarafından kullanılır. Bu kavram “Mead’in Mind Self and Society” isimli çalışmasında bireyin toplum yaşamında taşıdığı özellikleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Daha sonra Raph Linton tarafından yayınlanan “The Study on Man: An Introduction” adlı kitapta kullanılmış ve ardından sosyolojide temel kavramlar içerisinde yer almıştır. Rol kavramı Tan’a göre “belirli bir toplumsal durumla ilişkili beklenen davranış kalıpları, gerçek davranış kalıpları veya beklenen davranış kalıpları”dır (1979: 158). Tüm bu tanımlardan hareketle rol hem bireysel hem toplumsal bir kavram olup, toplumun bireyden beklediği davranışlar vurgulanmaktadır. Kavramın toplumsal cinsiyet olgusuna ilişkin temel noktası, toplumun bireyden beklediği erkek-kadın rollerini tasnifine dayanmasıdır. Kadın ve erkeğin toplum içerisinde yapması

gereken davranışlar, bu rollere göre tasnif edilmektedir. Cinsiyet rollerinin nasıl geliştiği biyolojik, toplumsal vb. kuramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Ralf Dahrendorf'un genel Rol Teorisi açısından cinsiyet rolleri üç farklı şekilde edinilmektedir. Bunlar: öğrenme, toplumsallaşma ve içselleştirme. Öğrenme yaklaşımına göre bireyler cinsiyet rollerini ya ebeveynleri ve çevresinden ödüllendirilme ve cezalandırılma yoluyla ya da taklit yoluyla öğrenirler. Öğrenme Kuramına göre çocuklar güçlü olanı ve hemcins olanı taklit ederek öğrenme eğilimindedirler. Cinsiyet rollerine ilişkin diğer bir yaklaşım bilişsel kuramdır. Bilişsel Kuram açısından öğrenmenin temel belirleyicisi, bilişsel gelişim düzeyidir. Çocuklar bilişsel gelişimleri düzeyinde öğrenirler. Cinsiyet rollerine ilişkin kalıplaşmış tutumları bilişsel gelişimleri sonucunda edinen çocuklar bu davranış kalıplarına uygun şekilde davranış biçimleri geliştirirler. Bu hususta bir diğer kuram, toplumsal cinsiyet şema kuramıdır. Şema Kuramı açısından öğrenme süreci, şemaların geliştirildiği süreçtir. Çocuklar öğrenme süreciyle bir cinsiyet şeması geliştirirler ve bu şemaları belirleyen cinsiyete dayalı özelliklerdir (Franzoi,1996). Kültürün kadınsılık (feminenlik) ve erkeksilik (maskülenlik) tasniflerine göre, çocuk kendisi hakkındaki bilgilerini analiz eder. Gerek bilişsel gerekse toplumsal cinsiyet şema kuramına göre cinsiyetsel prototipleştirme, çocuğun bilişsel bilgi edinme sürecine aracılık eder (Bem,1985, 1998; Bussey-Bandura, 1999). Bireyin algısı mevcut cinsiyet şemasına göredir (Bem,1985-1998). Örneğin erkek çocuk için fiziksel güç şeması uygun bir kodken, fiziksel çekicilik şeması ise kız çocuklar için uygun koddur. Bu şemalar vasıtasıyla çocuklar, kültürün erkeksi ve kadınsı şemalarına uygun biçimde davranmaları için güdülenirler (Franzoi,1996).

Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet kavramı toplumsal olay, olgu ve durumlarla birlikte bu olguların cinsiyet farklılıkları ekseninde nitelendirilmesidir. Kavram Ann Oakly tarafından literatüre kazandırılmıştır. Türkçe çevirisinde “gender” kelimesi, kadınlık ve erkeklik kavramlarına dikkat çekilerek bu kavramların kültürel bakış açılarına, imgelere ve beklentilerine karşılık kullanıldığını göstermektedir (Akgün, Uysal, 2019: 46). Antropolog F. Heritier, “toplumsal cinsiyet, cinsiyetlerin farklı değerinden ayrılmasıdır” (Borlandi, Boudon, Cherkaoui, Valade, 2011: 795). F. Thebaud cinsiyeti, kadın ve erkekler arası egemenlik ilişkilerini maskeleyen, analiz yönü bulunan ancak anlam belirsizliğine yol açan ancak genellikle egemenlik ilişkilerini vurgulayan tek kavram olarak nitelendirmiştir (Borlandi, Boudon, Cherkaoui, Valade, 2011: 795). J.Scott'a göre, cinsiyetler arasında algılanan farklar toplumsal ilişkileri oluşturan önemli unsurlardan birisidir ve aynı zamanda iktidar ilişkilerinin açıklanması açısından oldukça önemlidir (Borlandi, Boudon, Cherkaoui, Valade, 2011: 795). Toplumsal cinsiyet, bireyin aile, arkadaş, okul vb. etkileşimleri sonucu çevresinde karşılaştığı tüm öznelardan toplum içerisinde yer alan tüm eyleyenlerce kendisine yüklenmek istenen norm ve davranışlar bütünüdür (Avcı ve Güdekli, 2018: 477).

Toplumsal Cinsiyetin Tarihsel Süreci

Toplumsal cinsiyet alanına ilişkin ilk kalıntılara M.Ö. 10.000'li yıllarda Mezopotamya'da rastlanmıştır. Tarım toplumuna geçilmesiyle beraber evcilleştirilen hayvanlar, çömlekçilik, hayvanlardan yapılan giysiler Neolitik Köy toplumu olarak adlandırılmaktadır. Bu toplum anaerkil ve eşitlikçi bir toplumsal yapının izlerini taşımaktadır (Tözün, 2007: 63). Neolitik çağda anaerkil toplum yapısını gösteren en önemli bulgulardan birisi, Friglerin ana tanrıçası olarak bilinen Kibele'nin kadın olmasıdır. İnsanlık tarihi açısından oldukça önemli olan Göbeklitepe kazılarında insan ve hayvan cinsiyetlerine dair açıkça tanımlamaların erkek cinsiyeti betimlemeleri şeklinde olduğu görülmüştür. Anadolu'daki Çatalhöyük M.Ö. 7500'lere dayanan kazılarda ise ataerkil yapılara ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Özellikle bazı dini vb. ritüellerde kadın ve erkeklerin farklı davranış biçimleriyle tasvir edildiği görülmüştür (Tözün, 2007: 63). Tarım toplumuna geçilmesi cinsiyet rollerinin ayrışması ve ataerkil toplum yapısının ön plana çıkması açısından oldukça önemlidir. Bu durum Cornell'e (1998) göre yaklaşık 5000 yıl önce Güneybatı Asya'da ve Doğu Akdeniz'de, 3.000 yıl önce Hindistan ve Çin'de, 1.500 yıl önce ise Orta Amerika'da savaşlar, kıtlıklar ve iktidarların sonucu olarak yeni bir toplumsal düzen oluşturmuştur. Bu düzen hizmet ve malların mübadelesi vasıtasıyla işleyen, din ve iktidar yapılarınınca şekillendirilen çok büyük insan topluluklarını kapsayan yapıları ifade ediyordu. Oluşturulan bu yeni toplumsal düzen endüstriyel kapitalizme geçilene dek sürdü. Orduların oluşumu devletlerin kurulmasının en önemli yapı taşlarından birisidir. Yazılı ve görsel kaynaklar göstermektedir ki Sümer, Mısır ve Uygurların ordularının tamamı erkeklerden oluşmuştur (Tözün,

2007: 64). Daha sonra Fransız ihtilali, Dünya Savaşları, Büyük Ekonomik Buhran sonucunda Kapitalist toplum anlayışının getirdiği değişimler savaşlar, göçler vb. durumlarla toplumsal cinsiyet anlayışı değişmiştir. Erkek egemen toplum anlayışı özellikle 19. yüzyıl itibariyle oluşan Kadın Hakları ve eşitlik mücadelelerine sahne olmuştur. Bu mücadeleler 20. Yüzyılın sonlarına doğru sonuç vermeye başlamıştır. 1993 yılında Viyana İnsan Hakları Konferansında “kadının insan hakları kavramı” dile getirilmiş ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından resmen kabul edilmiştir (Tözün, 2007: 64-65).

Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Cinsiyet biyolojik bir tanımdır ve doğuştan insan bedeninde bulunan fizyolojik farklılıkları ifade eder. Toplumsal cinsiyet ise toplumsal olarak inşa edilir (Aslan, 2019: 81-82). Bu inşa nedeniyle toplumu ilgilendiren sosyal, ekonomik, psikolojik faktörler oldukça önemlidir. Bu faktörlerin oluşturduğu etki ve bunun bir sonucu olarak temsil süreçlerinde yaşanan farklılıkların nedenlerini, sonuçlarını açıklamak amacıyla toplumsal cinsiyet kuramları geliştirilmiştir (Keskin, Ulsan, 2016: 49). Birçok yaklaşım içerisinde cinsiyet farklılıklarını en güçlü biçimde açıklayan kuramlar: Cinsiyetin biyolojik açıdan temellendirildiği “Biyolojik Kuram”, cinsiyetin toplumsal süreçlerle değerlendirildiği “Toplumsal Cinsiyetin Toplumsallaşması Kuramı” ve temellendirmesini toplumsal roller ekseninde yapan “Toplumsal Cinsiyetin Toplumsal Kuruluşu Kuramı”dır. Bu kuramlar cinsiyet rollerinin toplumsal-kültürel etkileşim temelli olması, doğuştan özelliklere dayandırılması ve bilişsel özellikler bağlamında olmak üzere üç farklı kategoride temellendirilmiştir. Literatüre göre cinsiyet rolleri, biyolojik, toplumsal-sosyolojik ve bilişsel-psikolojik unsurlarla şekillendirilmektedir.

Biyolojik kuram

Cinsiyet rollerine ilişkin yaklaşımlar tarih boyunca birçok süreçten geçtiği gibi aynı zamanda kadın ve erkek anatomisine ilişkin farklılıklarda bu duruma ilişkin farklı yaklaşımlara neden olmuştur. Bu farklılıklar biyologlara göre kadın ve erkeğin anatomik farklılıklarından kaynaklanan rol dağılımlarına dayanır. Rollerin temel farklılıkları içerisinde kadının doğum yapabilmesi, üreme yeteneği gereği ev ve çocukla olan irtibatı; erkeğin ise dış çevreyle olan münasebetidir. Bu durum kadını edilgen, erkeği ise etken ve başat davranış örüntüsü ile ilişkilendirmenin biyolojik nedenleri olarak görülmektedir. Eagly’e (1995), kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar sadece biyolojik alanda değil aynı zamanda psikolojik alanda da bulunmaktadır (Akt. Buss, 1998). Bu durumun nedeni ise evrimsel psikoloji açısından kadın ve erkeğin uyum sürecinde yaşadıkları farklı sorunlardır. Kadınların evde çocukla daha fazla zaman geçirmeleri gereksinimi ve erkeklerinse daha fazla dış dünyada bulunmaları evrimsel açıdan iki cins arasındaki uyum farkının nedenlerindedir. Sosyobiologlar açısından kadın ve erkek arasındaki farklar doğuştan gelir ve bu farkların temel nedeni biyolojik farklılıklar (hormonlar, kromozomlar, kalıtsal özellikler)dir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nedeni olarak da bu biyolojik özellikler olduğu savunulmaktadır (Giddens, 2013: 505). Bu kuramın bir diğer vurgusu, toplumsal cinsiyet farklılıklarına cinsiyet hormonlarının nedeni olduğu düşüncesidir. Bu yaklaşım insan ve hayvanlar üzerinde yapılan çeşitli deneyler ve klinik araştırmalar sonucu oluşturulmuştur. Dişi farelerin androjen düzeyleri arttığında saldırganlaşması, erkek farelerin hadımlaştırıldıktan sonra dişi farelere benzer davranış biçimleri göstermesi; doğum öncesi dönemde dişi bebeğin androjen hormon düzeyindeki bozukluklar ve buna bağlı olarak doğum sonrası daha erkeksi davranışlar göstermesi gibi çalışmalar kuramı destekler araştırmalardır. Buss, kadın ve erkeğin doğuştan gelen özellikleri vasıtasıyla farklı zorluklarla yüzleştiğini ve bu sayede toplumsal rollerinin birbirinden farklı biçimlendiğini ifade etmektedir (Buss, 1995: 164). Burada iki cinsiyet arasındaki farkın kaynağı kadın ve erkeğin biyolojik özellikleri bağlamında üstlendikleri roldür (Wood ve Eagly, 2002: 700; Güldü ve Kart, 2009: 101). Her iki cinsin yaşam koşullarına uyum sağlama biçimi toplumsal olarak üstlendikleri rol bağlamında belirleyici olmaktadır (Buss, 1995: 164). Biyolojik kuram ekseriyetle hayvan deneyleri bulgularına dayandırıldığı için birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir (Pehlivan, 2017: 503)

Sosyal etkileşim temelli kuramlar

Cinsiyet rollerinin sosyal etkileşimlerle oluştuğunu savunan başlıca kuramlar: Sosyal Rol, Sosyal Öğrenme, Şema, Toplumsal Cinsiyetin Toplumsallaşması ve Toplumsal Cinsiyetin Toplumsal Kuruluşu Kuramlarıdır. Sosyal Rol Kuramı, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların, her iki cinsin de farklı sosyal roller üstlenmesinden kaynaklandığını savunur (Wood ve Eagly, 2002: 699; Ridgeway ve Smith-Lovin, 1999: 98-199). Albert Bandura tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramı,

toplumsal cinsiyete ilişkin davranışların sonradan öğrenilerek kazanıldığı üzerinde durmaktadır. Burada gözlem önemlidir. Kadın ve erkeğin farklı rol kalıpları içinde davranmayı, yine toplum içinde erkek ve kadınları gözleyerek öğrendiği savunulur. Dolayısıyla kadın ve erkek olmanın öğrenilmesi için yaşanılan sosyal çevre en önemli kaynaktır. Sosyal öğrenme kuramı iki öğrenme metodu üzerinde durur: (1) Edimsel koşullanma, (2) Model alma ve taklit. Bandura'ya göre, edimsel koşullanma öğrenmenin daha temel bir yolu olarak direkt deneyimlere dayanmaktadır (Bandura, 1977: 3). Sosyal Baskınlık Kuramı, grup temelli sosyal hiyerarşilerin oluşumunda etkin olan bu üç başlığın toplumdaki topluma değişkenlik gösterdiğini savunmaktadır (Pratto vd., 2006: 273). Sosyal Baskınlık Kuramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı toplumlarda farklı seviyelerde kendini gösterse de temel yapısının aynı olduğunu savunmaktadır. Bu da dünyanın hiçbir yerinde kadınların erkeklere karşı baskın grupta yer almadığı gerçeğidir (Pratto vd., 2006: 273). Sosyal öğrenme kuramı iki öğrenme metodu üzerinde durur: (1) Edimsel koşullanma, (2) Model alma ve taklit. Bandura'ya göre, edimsel koşullanma öğrenmenin daha temel bir yolu olarak direkt deneyimlere dayanmaktadır (Bandura, 1977: 3). Bu kuramlara göre toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen asıl unsurlar aile, kitle iletişim araçları gibi çevresel unsurlardır. Biyolojik kuramda doğuştan geldiği ileri sürülen rollerin aksine bu kuramda roller sonradan toplumsallaşma tarafından öğrenildiği savunulur. Biyolojik olan getirilen cinsiyet rolleri toplumsal yapı tarafından yaşam içerisinde şekillenir. Bu yaklaşıma göre bireyler toplum içerisinde kabul gören davranışları içselleştirirler. Yani toplumsallaşma kuramında “toplumsal cinsiyet farklılıkları biyolojik olarak belirlenemez, kültürel olarak üretilir”. Erillik ve dişillik bireyin sosyalleşme süreci sonucunda toplumsal kurumlardan öğrenilir. Negatif ve pozitif edinimler “kızlar oyuncak arabalarla oynamazlar” gibi ifadelerle bireysel zihniyet şemaları oluşturur (Giddens, 2013: 506). Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulduğu diğer bir unsur kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlarda görülen kıyafetler, hikayeler, masallar ve oyuncaklar bu rollerin edinilmesinde oldukça etkilidir. ABD 'de kız çocuklar tarafından en çok tercih edilen Barbie bebekler, Japonya'da mütevazılığı ve masumluğu ile dikkat çeken Licca oyuncakları gibi oyuncaklar cinsiyet rollerinin edinilmesi açısından değişen kültürel özelliklere dair birer göstergedir (Taylor, Peplau, Sears, 2015: 362). Bu görüşe getirilen eleştirilerin başında ise aile, okul, kitle iletişim araçları gibi çeşitli harici faktörlerin baskın davetlerine karşın, bireylerin tüm bu kabullerin dışında adım atabilme ve baskıyı reddedebilme iradeleridir. Kişiler bireysel alanda çeşitli bölünmeler yaşayabilirler. Yalnız kaldıklarında kız gibi giyinen oğlanlar, erkek oyuncaklarıyla oynayan kızlar gibi. Bireylerin fiili uygulamalarına tezat düşlemsel yaşam kurabilmeleri, kurama karşıt gösterilen en yaygın davranış biçimlerindedir (Giddens, 2013: 507). Toplumsal Cinsiyetin Toplumsal Kuruluşu Kuramında ise cinsiyet rolleri toplumsal rol ve durumlara göre şekillenmektedir. Cinsiyet rollerinin şekillenmesinde bireysel tercihlerin vurgulandığı yaklaşım özellikle teknolojik vb. değişimleri bireysel irade ve tercihlerle ilişkilendirir. Kuramı diğerlerinden ayıran temel sav bireylerin bedenleri üzerinde çeşitli değişiklikler yapabilmeleri, kendilerini yeniden inşa edebilmeleri ve hür iradeleri doğrultusunda kişisel tercihte bulunabilmeleridir (Giddens, 2013: 508-509). Bu kuramda biyolojik kuramda savunulan doğuştan getirilen özellikler ve toplumsallaşma kuramında savunulan kültürel etkiler bütünüyle tek taraflı olarak kabul edilmezler. Cinsiyet rolleri arasındaki farklılıklara, erkek ve kadınların gündelik yaşamda farklı davranış rollerini benimseme eğilimlerinin neden olduğu savunulur. Toplumun olmasını istediği gibi birisi olma, iyi bir baba, eş, anne, çalışan vb. roller, kültürel nedenlere dayandırılır. Bu yaklaşıma göre sosyal davranışlarda kadın ve erkek diğer yaklaşımlara nazaran eşit konumdadır. Davranış farklılıklarını oluşturan cinsiyetler değil; kişiden kişiye değişen bireysel tercihlerdir. Başkalarının hakkımızda iyi düşünmesi, bizi sevmesini istemek gibi durumlar söz konusu olduğunda, ortak yaşam alanı kurma, beklentilere uygun şekilde davranma eğilimleri verilen iyi örnekler arasındadır (Taylor, Peplau & Sears, 2015: 363). Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramına göre, bilişsel gelişim ve sosyal öğrenme kuramlarının temel görüşlerine dayalı olarak geliştirilen kuramdır. Şema Kuramına göre bu iki kuramın temel görüşleri ekseninde çocuk kendine dair bilgisini bilişsel gelişimin kuramında olduğu gibi kendisi oluştururken aynı zamanda bulunduğu kültürün dişilik ve erillik tanımlarını da kabul etmeye yatkındır. Buradan hareketle Sosyal Öğrenme Kuramında olduğu gibi cinsiyetiipleştirme süreci öğrenilen, değiştirilebilen bir süreçtir (Dökmen, 2006: 64). Cinsiyetin toplum yapısı içerisinde şemalaşması, çocuğun yaşadığı toplumda kadınlık ve erkeklik özelliklerini gözlemlemesiyle başlar. Çocuk bu hususta belli bilgileri öğrenirken aynı zamanda cinsiyetle ilgili her bilgiyi değerlendirir ve özümser (Bem, 1986: 186). Çocuk cinsiyet hakkındaki görüşlerini kişisel algıları vasıtasıyla bilişsel süreçte edinir. Bu şemalar gelen bilgilerin bilişsel süreçte değerlendirilmesini sağlayan şemalardır.

Çocuk dış dünyadan gelen bilgileri bilişsel gelişimiyle birlikte sosyal öğrenme araçları vasıtasıyla işler. Bu süreçte oluşan şemalar ise bilginin işlenmesine yardımcı olur. Karşılaşılan duygu ve durumlar mevcut şemaya göre gruplandırılarak işlenir (erkekler kısa saçlı, kadınlar uzun saçlıdır gibi) (Bem, 1983: 603). Edinilen bilgilerin toplumsal cinsiyet şemalarına göre algılanması ve işlenmesi olarak tanımlanan bu durum, davranış ve özellikler bakımından tasnif edilir. Ayrımların “kadınsı” ve “erkeksi” olarak tanımlanması toplumsal cinsiyet şemalarıyla oluşturulur. Bu çerçeveler kadın ve erkek özelliklerinin algılanması ve gelen bilgilerin tasnif edilmesi bakımından temel Kabul edilen bir çerçevedir (Dökmen, 2006: 66).

YÖNTEM

Bu araştırmada toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan olumsuz kalıp yargıların belirlenmesi amacıyla verilerin toplanmasında genel tarama modeli, verilerin analizinde ise tema analizi yöntemi kullanılmıştır. Çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir kanıya varılması amacıyla, evreninin tamamı veya evrenden alınacak bir örneklem üzerinde yapılan araştırmalara genel tarama modeli denilmektedir (Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. 2013). Tema analizi ise, veriler arasındaki örüntülerin kurulması, satır aralarında bulunan tema ve kavramların ortaya çıkarılmasıdır. Rubin ve Rubin’e (1995: 226) göre analiz heyecan vericidir, çünkü “görüşmelerde satır aralarında gizli olan tema ve kavramları ortaya çıkarılır.” Temalar cinsiyet rollerine ilişkin kuramlar doğrultusunda belirlenmiş ve değerlendirilmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2’de toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kuramlar ve örnek kalıp yargılar (kuram-tema) bağlamında analiz edilmiştir. Temalar cinsiyet rollerine ilişkin kuramlar doğrultusunda belirlenmiş ve ilgili atasözlerine güncel Türk Dil Kurumu Sözlükleri (<https://sozluk.gov.tr/>) kaynağından erişilmiştir.

Tablo 1. Biyolojik Kuram Açısından Ayrımcılığa Dayalı Kalıp Yargılar

Kuramlar	Örnek Kalıp Yargılar	Literatür
Biyolojik Kuram	“Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.” “Kadında vefa, borçluda sefa aranmaz” “Avrattan vefa, zehirden şifa”. “Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.” “Kız doğuran tez kocar.” “Kız yükü, tuz yükü.” “Kızın var mı, derdin var.” “Oğlandır oktur, her evde yoktur.” “Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur.” “Kız elin, oğlan evin” “Kadının saçı uzun, aklı kısadır” “Kadının bir aklı, erkeğin dokuz aklı vardır” “Dam damlamasından, karı vızıltısından durulmaz.” “Benim derdim inekle dana, karının derdi sürmeyle kına.” “Er kocarsa koç, karı kocarsa hiç olur.”	Edward Wilson David Buss (1995) Noam Chomsky (2002) Jean Piaget (1952)

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Toplumsal Etkileşimle Kuruluşuna Yönelik Kuramlar ve Kalıp Yargılar

Kuramlar	Örnek Kalıp Yargılar	Literatür
----------	----------------------	-----------

Sosyal Rol Kuramı	"Erken kalkmayan avrat, söz dinlemeyen evlat, mahmuzla gitmeyen at; kapında varsa kaldır at."	Wood ve Eagly (1999)
Sosyal Öğrenme Kuramları	"Peyniri deri, kadını erkeği saklar"	Ridgeway, C. L. ve Smith-Lovin, L. (1999)
Sosyal Baskınlık Kuramı	"Erkeğin iyisi eşiğinden, kadının iyisi döşeğinden belli olur".	Bandura (1977).
Şema Kuramı	"Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi."	Pratto vd. (2006).
Toplumsal Cinsiyetin	"Dumansız baca olmaz kahırsız koca olmaz"	
Toplumsal Kuruluşu Kuramı	"Avrat malı, kapı mandalı"	
Toplumsal Cinsiyetin		
Toplumsal Kuruluşu Kuramı		

BULGULAR

Cinsiyet rolleri gelenekler, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel özelliklerden etkilenir. Bu açıdan bakıldığında erkek ve kadına ilişkin cinsiyet rolleri toplumsal yapı içerisinde şekillenir. Toplumların kendine has özellikleri, kültürel farklılıkları ve yapısal özellikleri nedeniyle bu roller sabit ve durağan değildir. Cinsiyet rolleri, sosyokültürel yapısı itibarıyla zamandan ve toplumsal yapıdan bağımsız düşünülemez. Toplumsal cinsiyet toplumsallaşma süreci içerisinde bireyin ötekiler tarafından algılandığı cinsiyettir. Kadın ve erkek yaşadıkları toplum içinde bir cinsiyet edinir ve üstlendikleri roller gereği çoğu zaman kültürel düzene göre sınıflandırılırlar (Genç, 2018: 17). Türk toplumunda kadın cinsiyeti ve bu cinsiyete yüklenen olumsuz kabullere ilişkin birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır. Bu atasözü ve deyimlerin toplumsal bilinçaltına etkileri kaçınılmaz olup, bireylerin yaşam-davranış-eyleme biçimlerini etkilemektedir. Sadece biyolojik özellikleri nedeniyle kadınlar birçok açıdan dezavantajlı bir şekilde konumlandırılmıştır. Atasözleri ve deyimler toplumsal şuurlarını anlamak açısından oldukça önemlidir:

Olumsuz Cinsiyet Rollerinin Kanıksanması ve Pekiştirilmesine Neden Olan Kalıp Yargılar

"Erken kalkmayan avrat, söz dinlemeyen evlat, mahmuzla gitmeyen at; kapında varsa kaldır at."

Kadının yaşam biçimine, uyku saatinin belirlenimine dek, karar mercininin erkek olması gerektiği vurgulanır. Kadının iyiliği erken kalkıp (hizmete) erken başlaması ile ölçülür.

"Peyniri deri, kadını erkeği saklar"

Kadın tek başına bir birey olarak görülmez. Kadının mutlaka bir erkek tarafından korunup kollanması gerekir. Burada kadın hem küçümsenir hem de birey olarak dikkate alınması için mutlaka bir erkeğin desteği gerekir.

"Erkeğin iyisi eşiğinden, kadının iyisi döşeğinden belli olur".

Kadının beğenilip takdir edilmesi için evinin düzeni, tertibi ölçüt olarak görülür. Burada hem ev işlerini yapması gerektiğine yönelik bir rol biçilir hem de kadının toplum tarafından beğeniyle karşılanması için bir ölçüttür.

"Eşeğin bozunu; arsızın kızını alma."

Kadın istendiğinde alınacak bir meta olarak görülür ve erkeğin hayvanla münasebetindeki egemenliği, bakış açısı, verdiği değer her ne ise kadınla münasebeti de benzer görülür. Erkek için aldığı eşle alacağı kadın arasında (alınıp satılmak- sahip köle ilişkisi) hiçbir fark yoktur.

"Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi."

Yaşam içerisinde kadına biçilen rol, kesip biçmek örgü örmek gibi fiillerle ilişkilendirilir. Kadının yapacağı işlere cinsiyeti bağlamında bir ölçüyle karar verilir.

"Kadında vefa, borçluda sefa aranmaz" "Avrattan vefa, zehirden şifa".

Cinsiyet farklılığına biçilen ahlaki roldür. Kadın cinsi ahlaki olarak düşük görülür. Kadının vefasız, nankör olması kadın olmasından dolayıdır ve kadınlık ahlaki bir ölçü olarak da olumsuz bir ölçüdür.

"Dumansız baca olmaz kahırsız koca olmaz"

Bir bacadan çıkan duman ne kadar doğal ve makulse, bir erkeğin eşine zulmetmesi o kadar makuldür. Kadının kocası nedeniyle yaşayacağı haksızlık, duygusal ve fiziksel şiddet gibi kahır üzüntü namına tüm durumlar olağandır. Kadın için koca kahrı çekmek toplumsal normallik ölçüsüdür.

"Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır."

Bu atasözünde de kadının tek başına birey olamayışı, varlığının öteki ile ilişkilendirilmesi gereksinimi, anne evinde baş tacı olsa bile koca evinde ayaklar altına alınmasının gayet normal olduğu ve iradesini kocasına teslim etmesi gerektiği vurgulanır. Ayak nereye giderse çarık oraya gider. Dolayısıyla kadının iradesinin olmaması (insanla diğer canlılar arasındaki temel farklardan birisi) kadını bir eşyadan farksız görmenin tezahürüdür.

“Kadının şamdanı altın olsa mumu diyecek erkektir”

Kadın ne yaparsa yapsın, erkek olmadan hiçbir anlam ifade etmez. Kadının eyleme vasfı yoktur. İrade ve kudret erkeğe atfedilir.

“Avrat malı, kapı mandalı”

Kadının maddi gücü ne olursa olsun değerli görülmez. Kadını ekonomik bağlamda bağımlı hale getirme istenci ve buna ek olarak kadının sahip olduklarını değersizleştirerek aslında kadının değersizleştirildiği görülür.

“Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.”

Bir evde kız çocuk varsa o evde oluşabilecek meşakkat vurgulanır. Kız çocuğu, kız olduğu için ailesine yük olarak görülür.

“Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.”

Erkek çocuğun en kötüsü bile kız çocuğun en iyisinden evla görülür. Erkeğin delisine verilen değer kadının akıllısına verilmez. Erkeğin delisi kadının akıllısından üstün görülür.

“Oğlandır oktur, her evde yoktur.” “Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur.” “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.”

Erkek evladı olanın sevinmesi kız evladı olanın üzülmesi gerektiği vurgulanır. Kadın çocuk sahibi olmak erkek çocuk sahibi olmaya oranla hem daha düşük, bayağı bir durumdur hem de bir keder sebebidir. Erkek çocuk doğran kadın toplum tarafından değerli görülürken, kız çocuk doğuran kadın küçümsenir.

“Kocana göre bağla başını; tencerene göre pişir aşını.”

Kadın eylemlerini kocasının (erkek) isteklerine göre belirlemelidir. Burada da kadının iradesinin olmadığı, kararları verecek olanın kocası (erkek) olduğu ve kocasına tabii olması gerektiği vurgulanır. Toplumda bir eş olarak kadının konumu ancak eşine tabii olması halinde makuldür.

“Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar.”

Eş olma durumunda, kadının kaderini belirleyecek olan erkektir. Kadın kendi kaderini tayin edebilecek düzeyde ve değerinde görülmez. Birey değildir, şahsiyeti yoktur, iradesi yoktur.

“Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüğe kız verme”.

Kadın alınıp verilebilen bir metadır. Üstelik bu alma verme işlemi içerisinde erkeğe nazaran yaşının ne olduğuna da yine erkek karar verir. Kadın edilgendir, köle gibi alınıp satılabilir.

“Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz”. “Kadının yüz lafından biri dinlenmeli” ya da “Kırk yılda bir karı sözü dinlenmeli” “Gündüz yağar gece açar yıl bozgunluğu, kadın söyler erkek susar ev bozgunluğu”.

Bu atasözlerinde ise kadının söz sahibi olması durumunda başarısız olacağı, mutlak bir mutsuzlukla sonuçlanacağı dolayısıyla kadına söz hakkı verilmemesi gerektiği vurgulanır. Aile yaşamında mutluluk ve huzur olabilmesinin temel koşulu kadının susması ve itaat etmesidir.

“Kız elin, oğlan evin”

Kadın ‘el’ yabancı, olarak görülür. Nasılsa evlenip gidecektir ve gidici-geçici olarak görüldüğü için kız çocuğu olanın, kızına vereceği maddi manevi emek beyhude görülür. Gidici olana el olana yatırım yapılmaması gerektiği vurgulanırken aynı zamanda yine bir edilgenlik durumu söz konusudur.

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al”.

Bu atasözünde de kadın hem edilgendir (alınıp satılır) hem de varlığını yaptığı hizmetin kalitesine borçludur.

“Kız doğuran tez kocar.” “Kız yükü, tuz yükü.” “Kızın var mı, derdin var.” / “Kızın var mı, sızın var.”

Kadın bir yük, dert olarak görülür. Bir kadın eğer kız çocuk doğurmuşsa yük, dert edindiği için çabuk yaşlanır. Kadınlık başlı başına bir mutsuzluk sebebidir.

“Kızını dövmeven, dizini döver.”

Kadın eğitimi yalnızca fiziksel şiddetle mümkün görülür. Bir kadın eğitilecekse bunun yolu yalnızca fiziksel şiddettir.

“Kardeş bulunmaz, karı bulunur.” “Kardeş mezarı yok, karı mezarı çok.” “Kardeş yürek yağı, karı çarık bağı.”

Kardeş ailedendir, eş ise aileden görülmez. Kadın her zaman bulunabilen, değersiz, bayağı, kaybedilmesi durumunda önem arz etmeyen, bir ayak bağı kadar kıymetsiz ve bayağı görülür.

“Erkek vefakâr, kadın cefakâr.”

Ahlaki vasıf olarak erkeğe vefa, kadına ise cefa çekmek yakıştırılır. Kadın bir erkeğin kahrını, zulmünü çekmesi oranında kıymetli görülür. Kadına verilen değer ölçüsü, ötekilerin kahrını çekmesiyle ilişkilendirilir.

“Kadın erkeğin şeytanıdır.” “Kadın şerri şeytanın şerrine eşittir” “Erkeğin nefsi birdir, kadının ki dokuz.”

Bu atasözlerinin ana fikri ise kadının ahlaken şeytanla eş tutularak erkeğin yaptığı veya yapacağı herhangi bir hatadan yine kadının sorumlu olacağıdır. Kadın şer ve sıkıntının kaynağı olarak görülür.

“Dişi yalanmazsa erkek dolanmaz”

Eğer bir erkek bir kadını rahatsız ediyorsa bunun sorumlusu kadının davranışlarıdır. Burada hem olumsuz bir eylemin sebebi hem ahlaki özellik bakımından olumsuz durumun sorumlusu olarak kadın görülür. Ahlaki bir ölçü olarak kadın, cinselliğini kullanarak erkeği ayartandır. Kötülüğün kaynağıdır.

“Çirkin karı ev toplar, güzel karı düğün gezer.”

Kadının eylemleri fiziksel özelliklerine göre tasnif edilir. Güzel veya çirkin olmasına göre yaptığı eylem karşılık bulacaktır. Kadın bu atasözünde de fiziksel bir nesne olarak toplum nazarında edilgendir.

“Keseyle kadın eli girerse, bereketi gider”

Kadın maddi-ekonomik hususlarda da yetkin değildir. Kadın savurganlıkla, iş bilmezlikle itham edilerek uğursuzluk sorun, sıkıntı sebebidir.

“Kadının yüklediği yük şuraya varmaz” “Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz”

İş yapma biçimleri ve işin başarısı için cinsiyete dayalı ayırım söz konusudur. Kadının yaptığı işin eksik olacağı ve neticeye varamayacağı vurgulanır. Herhangi bir işi yapan kadınsa başarısız olması kaçınılmazdır.

“Avratla oğlana sırrını deme” “Kadın kısmına sır verilmez.” “Kadını sırdaş eden esrara tellal aramaz.”

Kadının sır tutamaz. Ahlaki olarak sadakatsizdir. Kadına güvenilmez. Burada değersizleştirme ahlaki özellikler üzerinden yapılmıştır.

“Kadının saçı uzun, aklı kısadır” “Kadının bir aklı, erkeğin dokuz aklı vardır”

Bu atasözünde ise yine kadını küçümseme değersizleştirme ana fikri bulunmaktadır. Kadın akıl olarak erkeğe nazaran noksandır bu nedenle sözüne, kanaatine, kararlarına itibar edilmez.

“Kız kendi havasına bırakırlarsa ya davulcuya varır ya zurnacıya”

Kadının bireysel olarak karar veremeyeceği, kararları bakımından mutlaka hata yapacağı bu nedenle bir iradesinin olmaması gerektiği vurgulanır.

“Benim derdim inekle dana, karının derdi sürmeyle kına.”

Kadının tek derdinin görsel güzellik olduğu vurgulanırken aynı zamanda toplum tarafından kadına çizilen misyon da kadının fiziksel bir obje olması üzerinedir. Kadının işlevi, yetileri, ilgisi birkaç değersiz noktayla sınırlandırılır.

“Dam damlamasından, karı vızıltısından durulmaz.”

Erkeğin konuşkan olması normal kadının konuşkan olması ise (vızıltı) rahatsız edicidir. Kadının eylemleri hayvan davranışlarıyla özdeşleştirilerek değersizleştirilir.

“Kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası” “Kadın erkeğin elinin kiridir.”

Açıkça cinsiyete dayalı kıyaslama bulunmaktadır. Kadınlara erkek eşit olamaz kadının en iyisi bile erkeğin en kötü olanından aşağıda görülür. Kadın erkek eşitsizliğine yönelik en açık atasözlerinden birisidir.

“Er kocarsa koç, karı kocarsa hiç olur.”

Türkülere konu olan bu atasözünde erkeğin yaşlanması halinde değerli, yiğit kadının yaşlanması halinde ise hiçbir değerinin kalmayacağı ifade edilir.

“İyi ipek kendini kırdırılmaz, iyi kadın kendini dövdürmez.”

Fiziksel şiddetin haklılaştırılması söz konusudur. Erkeğin uygulayacağı her türlü şiddetin sebebi kadının bunu hak edışı ile ilişkilendirilir.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde biyolojik, sosyal ve bilişsel temelli kuramların ortak noktası, kadınların cinsiyet özellikleri nedeniyle toplum

yaşamında birçok açıdan olumsuz yargıya maruz kalmalarıdır. Bu kuramlar cinsiyet rollerini açıklarken bazı noktalarda yetersizlikler söz konusudur. Biyolojik yaklaşımın kültürel özelliklerden kaynaklanan etkileri göz ardı etmesi; toplumsal inşa modellerinin bireysel kararları ve öznel tutumları yok sayması; bilişsel yaklaşımların biliş-çevre ilişkilerini salt biliş ekseninde değerlendirmesi, bu kuramların kör noktası denilebilecek önemli noktalardır. Şema Kuramının karşılıklı etkileşimleri bütüncül açıdan değerlendiren yaklaşımı diğer yaklaşımlara nazaran oldukça kapsamlıdır. Gerek toplumsal öğrenme gerekse bilişsel etkiler dikkate alındığında bu yaklaşımların ortak noktası olarak cinsel kimlik ve cinsiyet rollerinin oluşumunda kültür, sosyal çevre gibi unsurların etkisi kaçınılmazdır. Tüm bu yaklaşımlar esasen sosyal çevrenin yaşam pratiklerine ve düşünsel-bilişsel mekanizmalara etkisini vurgulamaktadır. Sözlü kültürün özellikle yüzlerce yıl öncesine dayanan kalıp yargıları gerek toplumsal bilinçaltının anlaşılması gerekse gelecek nesillere aktarılan düşünsel kodların anlamlandırılması açısından oldukça önemlidir. Bu maksatla Türk kadınının toplumsal cinsel rollerine kaynaklık ettiği düşünülen önemli unsurlardan birisi olan atasözleri ve deyimler incelenmiştir. Araştırma sonuçları, Türk toplumunda sözlü kültür aracılığı ile oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınların aleyhinde olduğunu açıkça göstermektedir. Ulaşılan sonuçlara göre Türk kadınlarına kalıp yargılarla yüklenen olumsuz cinsiyet rolleri: İş bölümü, eşlik-annelik mefhumu, akıl, bireysellik-irade, ahlak ve temel insani değerleri içermektedir.

İş Bölümü: “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al”. “Erkeğin iyisi eşliğinden, kadının iyisi döşeğinden belli olur”.

Ahlak: “ Dişi köpek yalanmazsa erkek köpek dolanmaz”, “Kadının dokuz nefsi vardır erkeğin bir.”

Akıllık: “Kadının saçı uzun, aklı kısadır” “Kadının bir aklı, erkeğin dokuz aklı vardır”

Bireysellik İrade: “Kız kısmını bırakırsan ya davulcuya gider ya zurnacıya.”

Eşlik-annelik mefhumu: “Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz”. “Kadının yüz lafından biri dinlenmeli” ya da “Kırk yılda bir karı sözü dinlenmeli”.

Kadın cinsiyetine verilen değer: Oğlandır oktur, her evde yoktur. “İyi ipek kendini kırdırılmaz, iyi kadın kendini dövürmez.” “Kız doğuran tez kocar.” “Kız yükü, tuz yükü.”

Araştırma sonuçları olumsuz cinsel kodların kadın cinsiyeti aleyhinde olduğunu ve kalıp yargıların bu kodların pekişmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu duruma yönelik önerimiz ise, elinin hamuru ile erkek işine karışmak, erkek gibi kız, erkek sözü vermek, erkekçe konuşmak, erkekliğe sığmamak, eksik etek, karı gibi konuşmak, avrat yürekli (!) vb. yargıların kız sözü vermek, kadınca konuşmak vb. tam tersi bir cinsiyete dayalı aşağılama ile değil; övgü ve yergileri ayrıştırıcı kodlar olmadan cinsel kimlik kodlarından arındırılmış yeni ve insani değerlerin ön planda tutulduğu: İnsan işi, insan sözü vermek, insanca konuşmak, insanlığa sığmamak, insan yürekli vb. kalıplarla ikame edilmesidir. Bulgular araştırılan tüm kategorilerde kadınların olumsuz cinsiyet rolleriyle kodlandığını göstermiştir. Araştırma amaçlarımıza yönelik olarak sözlü kültürün olumsuz yargılarına dikkat çekilmiş ve bu doğrultuda halk arasında sıkça kullanılan kalıp yargıların yeniden inşa edilmesi gereksinimi açıkça görülmüştür. Kültürel etkileşim süreci özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla hem hız kazandı hem de kitlesel iletişim açısından kolaylaştı. Bu doğrultuda önerilerimiz öncelikle halkın bu kalıpların kullanımına yönelik eğitilmesi, kitle iletişim araçları ve sosyal medya araçlarının bu hususta farkındalık oluşturması ve son olarak da yasa yapıcıların bu tür kullanımları “hakaret suçu” olarak nitelendirdiği yeni bir yasal çerçevenin çizilmesidir. Ayrıca bu yargıların bilim insanları tarafından gerek psikolojik gerekse sosyokültürel yönlerinin farklı değişkenler dahil edilerek araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgün, Z, Uysal, Y. (2019). Toplumsal cinsiyet ve narsisizm ilişkisi. *Dünya Sağlık ve Tabiat Bilimleri Dergisi (DÜSTAD)*, 2019 (2), 43-56.
- Avcı, F. & Güdekli, İ. A. (2018). Toplumsal cinsiyet ve medya ilişkisi: yazılı basında kadına şiddet ve kadın cinayetleri haberleri üzerine bir analiz. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 475-506.
- Ersöz, A. G. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 167-182.

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: a cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88, 354-364.
- Bem, S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: raising gender-ashematic children in a gender-schematic society. *Signs*, 8(4), 598–616.
- Bem, S. L. (1985), “*Androgyny and Gender Scheme Theory: A Conceptual and Empirical Integration*” Solderegger, T.B. (ed.), *Psychology and Gender Nebraska Symposium on Motivation* 1984, Lincoln ve London: University of Nebraska Press.
- Bem, S. L. (1998), *Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-ashematic Children in a Gender in a Gender-Schematic Society*, Anselmi, D. L./Law, A. L. (eds.), *Questions of Gender: Perspektif and Paradoxes (A Division of The McGraw-Hill Companies)*: 262-274.
- Borlandi, M., Boudon, R., Cherkaoui, M., Valade, B. (2011). *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü* (B. Arıbaş, 1. Basım, Çev.). İletişim Yayıncılık.
- Buss, D. M. (1995). Psychological sex differences: Origins Through Sexual Selection. *American Psychologist*, 50(3), 164–168.
- Buss, D. M. (1998). Sexual strategies theory: historical origins and status. *Journal of Sex Research*, 35(1), 19–31.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Chomsky, N., & Noam, C. (2002). *On nature and language*. Cambridge University Press.
- Connell, R.W. (1998), *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (Çev. Cem Soydemir) Ayrıntı Yayınları.
- Deaux, K., & Major, B. (1987). Putting gender into context: An interactive model of gender-related behavior. *Psychological Review*, 94(3), 369–389.
- Dökmen, Z. Y. (2006) *Toplumsal cinsiyet. sosyal ve politik açıklamalar*. (2. Basım). Sistem Yayıncılık.
- Eagly, A. H. & Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573–598.
- Eagly, A. H., & Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 54(6), 408–423.
- Franzoi, S. L. (1996). *Social psychology*. Brown & Benchmark Publishers.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Güldü, Ö. & Kart, M. E. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (03, 97-116.
- Holt, C. L., Ellis, J. B. (1998). Assessing the current validity of the bem sex-role inventory. *Sex Roles* 39, 929–941.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri (24. baskı)*. Nobel Yayınevi.
- Keskin, F, Ulsan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 47-68.
- Özdil, Ö. M. (1985). *Türk atasözleri ve deyimleri*. Çağdaş Basımevi.
- Parlatır, (2008). *Atasözleri*. Yargı Yayınevi.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York, NY: W.W. Norton & Co.
- Pratto, F., Sidanius, J., ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17, 271-320.
- Ridgeway, C. L., & Smith-Lovin, L. (1999). The gender system and interaction. *Annual Review of Sociology*, 25, 191–216.
- Rubin, H.J. and Rubin, I.S. (1995) *Qualitative interviewing: the art of hearing Data*. 2nd Edition, Sage Publications, London.
- Sidanius, J., Pratto, F., van Laar, C., & Levin, S. (2004). Social dominance theory: its agenda and method. *Political Psychology*, 25(6), 845–880.
- Tan, M. (1979), *Kadın: Ekonomik yaşamı ve eğitimi*. Türkiye İş Bankası.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., Sears, D. O. (2015). *Sosyal psikoloji* (A. Dönmez, 4. Basım, Çev.). İmge Kitabevi.

Tözün, M. (2007). Tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet: küresel bir yaklaşım. *Actual Medicine Dergisi*, 60-67.

Vargel Pehlivan, P. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 497-521.

Wood, W., & Eagly, A. H. (2002). A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: Implications for the origins of sex differences. *Psychological Bulletin*, 128(5), 699-727.

Extended Abstract

When it comes to gender roles, femininity is compassion, calmness, ingenuity, beauty, industriousness, and patience. It is a well-known acceptance that masculinity is associated with features such as combativeness, strength, hardness, and endurance. Whether this situation is related to the innate characteristics of girls and boys or social acceptance is a common question in many theories about gender roles. Whether these roles stem from inherent traits or are molded by societal approval, it remains a critical issue that the roles assigned to women and men are defined within the framework of gender. Discrimination based on gender roles can be economic, social, political, or civil and is the binding or limitation of women's participation in many fields to certain conditions. The reasons and perceptions of some roles made compulsory by sanctions such as exclusion, exposure, and deprivation are very important for our research. We think that gender-based divisions of labor, material and moral distinctions, and political and social distinctions are implemented through sanctions such as deprivation, exclusion, pressure, and violence. The fact that prevention is done through social means increases the psychological and physiological violence of the sanction. At this point, the tools that ensure that discrimination is taken for granted and maintained are very important. Knowing the tools that legitimize and facilitate discrimination and determining the dynamics that make up these tools are seen as a necessity to eliminate discrimination. To reveal the reasons thought to cause the problem and to develop solutions, the factors that are thought to cause discrimination in gender roles have been investigated. At this point, the feature of oral culture as a carrier of beliefs, values, and attitudes has guided our research in terms of its transmission function from generation to generation. Oral culture, which is one of the building blocks of social memory, carries cultural elements with tools such as proverbs, idioms, stereotypes, tales, and stories. Because the thing called culture is a way of life and covers all the activities of humans in life. Legends, riddles, anecdotes, folk songs, etc. All values are important tools in terms of making sense of the cultural structure. Ong (2003: 50) also mentions that oral culture, which is the common property of society, has existed for centuries with the repetition of known patterns and intergenerational transmission in the collective memory. In this transfer, the accumulations of the individuals who make up society are both developing and enriching over time. This means the proliferation and enrichment of the elements in oral culture. The transfer of these values from generation to generation is done through oral culture. In this context, we believe that the elements that are the carriers of oral cultures, such as idioms and proverbs, which we can define as stereotypes, have a significant impact on social acceptance. From this perspective, the study examined verbal expressions related to the roles assigned to females in Turkish society and the associated negative perceptions of the female gender. The research posits that these negative perceptions of gender roles stem from socio-cultural norms and the perpetuation of stereotypes as vehicles for these norms. When the conceptual and theoretical approaches to gender roles are examined, three basic role approaches draw attention. The biological approach, which determines the role distributions of women and men according to their biological characteristics, is incomplete in explaining the determinations within the scope of cultural characteristics; It is thought that the social construction model is insufficient to explain gender roles in terms of individual voluntary decisions. The cognitive approach, which focuses on the role of cognitive development in shaping individual understanding, overlooks the significant impact that environmental factors can have on this cognitive development. Although it is

claimed that prejudices and attitudes about these roles will be learned together with gender roles, the pressure of the social environment that shapes individuals will should not be ignored. At this point, the approach of Schema Theory, which considers the dual effect, is very important. Considering both social learning and cognitive effects, the common point of these approaches is that the influence of factors such as culture and social environment on the formation of sexual identity and roles is inevitable. All these approaches mainly emphasize the impact of the social environment on life practices and intellectual-cognitive mechanisms. The stereotypes of oral culture, especially based on hundreds of years ago, are very important in terms of understanding the social subconscious and making sense of the intellectual codes transferred to future generations. What kind of person is a person like the society wants us to be, according to which dynamics the society proposes a good model, who is the determinant of accepted roles and behaviors, and do those who act these roles fulfill them with free will or with pressure mechanisms? Each of these are questions that need to be answered to understand gender roles. How to be a good mother, good husband, father, child, teenager, or woman One of the points we want to draw attention to here is the question of whether the accepted "good" is really the "good-ideal one" or is it an imposition adapted to gain the approval of others or to be protected from pressure. While one of the factors shaping behaviors is gender differences, how fair, equal, and correct these gender roles makes the problem much more important.

